

GENDER VA ETNIK IDENTITET: ZAMONAVIY O'ZBEK ERKAKLARINING IJTIMOYIY ROLLARINING O'ZGARISHI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21567713>

Ne'matullayev Bobur

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston

Milliy universiteti Tarix fakulteti

3- kurs talabasi

e-mail: Nematullayevbobur90@gmail.com

Tel: +998-95-456-00-90

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy o'zbek erkaklarining ijtimoiy rollari va gender identiteti etnologik va gender antropologiyasi yondashuvi asosida o'rganiladi. Tadqiqotda an'anaviy o'zbek erkak rollarining — boquvchi, himoyachi, oila boshlig'i — globallashuv, urbanizatsiya va iqtisodiy o'zgarishlar ta'sirida qanday o'zgarayotgani tahlil qilinadi. Muallif «an'anaviy maskulinlik» va «zamonaviy maskulinlik» o'rtasidagi ziddiyat va murosani, shuningdek etnik va gender identitetlarning o'zaro bog'liqligini Connell, Kimmel va Butler nazariyalari asosida ko'rsatib beradi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, o'zbek erkak maskuliniteti birinchi marta zamonaviy gender etnologiyasi nuqtai nazaridan sistemali o'rganilmoqda.

Kalit so'zlar

gender etnologiyasi, maskulinlik, o'zbek erkagi, ijtimoiy rol, etnik identitet, an'anaviy tarbiya, globallashuv, gender o'zgarishi, oila boshlig'i, zamonaviy maskulinlik.

Аннотация

В данной статье рассматриваются социальные роли и гендерная идентичность современных узбекских мужчин с этнологической и гендерно-антропологической точек зрения. В исследовании анализируется, как традиционные роли узбекских мужчин — кормилец, защитник, глава семьи — меняются под влиянием глобализации, урбанизации и экономических изменений. Автор демонстрирует конфликт и компромисс между «традиционной мужественностью» и «современной мужественностью», а также взаимосвязь этнической и гендерной идентичности на основе теорий Коннелла, Киммела и Батлера. Научная новизна исследования заключается в

том, что впервые узбекская мужская мужественность систематически изучается с точки зрения современной гендерной этнологии.

Ключевые слова

гендерная этнология, мужественность, узбекский мужчина, социальная роль, этническая идентичность, традиционное воспитание, глобализация, гендерные изменения, глава семьи, современная мужественность.

Abstract

This article examines the social roles and gender identity of modern Uzbek men from an ethnological and gender anthropological perspective. The study analyzes how traditional Uzbek male roles—breadwinner, protector, head of household—are changing under the influence of globalization, urbanization, and economic change. The author demonstrates the conflict and compromise between “traditional masculinity” and “modern masculinity,” as well as the interrelationship of ethnic and gender identities based on the theories of Connell, Kimmel, and Butler. The scientific novelty of the study is that for the first time, Uzbek male masculinity is being systematically studied from the perspective of modern gender ethnology.

Keywords

gender ethnology, masculinity, Uzbek man, social role, ethnic identity, traditional upbringing, globalization, gender change, head of household, modern masculinity.

Kirish

Har bir xalqning etnik madaniyatida maskulinlik — ya'ni «erkaklik» tushunchasi va erkakka nisbatan ijtimoiy kutish (social expectations) — o'ziga xos shaklda belgilanadi va avloddan avlodga uzatiladi.⁴ O'zbek an'anaviy madaniyatida erkakka nisbatan kutishlar aniq va qat'iy: u oilaning moddiy ta'minotchisi, xavfsizlik kafolatchisi, oila sha'nining himoyachisi va jamiyat oldida oilaning vakili bo'lishi kerak.

Biroq XXI asrning boshlarida bu rollar keskin o'zgarish bosimiga uchradi. Iqtisodiy o'zgarishlar ko'plab erkaklarni an'anaviy boquvchi roldan mahrum qildi; urbanizatsiya an'anaviy katta oilani parchalab, yadro oilasini keng tarqatdi; ijtimoiy tarmoqlar global gender diskurslari bilan tanishtirib, yangi rollar modellarini taqdim etdi.

⁴ Geertz C. The Interpretation of Cultures. — New York: Basic Books, 1973. — B. 5–22.

R. W. Connellning «Maskulinitlar» (1995) asarida «hegemon maskulinlik» tushunchasi tahlil qilinadi.⁵ Connell ko'rsatganidek, har bir jamiyatda maskulinlikning ustun («hegemon») shakli mavjud bo'lib, u boshqa maskulinlik shakllarini nazorat qiladi. O'zbek jamiyatida bu hegemon maskulinlik an'anaviy «erkaklar roli» bilan mos keladi.

Tadqiqot vazifalari

1. An'anaviy o'zbek erkak rollarining — boquvchi, himoyachi, oila boshlig'i, jamoa vakili — etnologik tavsifini berish va ularning etnik identitet bilan bog'liqligini ko'rsatish.
2. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar — migratsiya, iqtisodiy instabilitet, urbanizatsiya — ning o'zbek erkak rollariga ta'sirini tahlil qilish.
3. O'zbek erkak yoshlarida an'anaviy va zamonaviy maskulinlik modellarining qanday murosaga kelishini yoki ziddiyatini o'rganish.
4. Ijtimoiy tarmoqlar va global media ta'sirining o'zbek erkak gender identitetiga ta'sirini aniqlash.
5. Connell, Kimmel va Butler nazariyalari asosida o'zbek erkak maskuliniteti transformatsiyasining etnologik tahlilini amalga oshirish.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

R. W. Connellning «Maskulinitlar» (1995) asari gender etnologiyasining muhim nazariy manbasi hisoblanadi.⁶ Connell maskulinlikning monolitik emas, balki ko'p qatlamli va ziddiyatli tuzilma ekanligini ko'rsatib, «hegemon», «subordinate» va «marginal» maskulinlik turlarini ajratadi.

Maykl Kimmeln'ing «Maskulinlikning tarixi» (1996) asarida erkak gender rollarining tarixiy-madaniy o'zgarishi tahlil qilinadi.⁷ Kimmel ta'kidlaganidek, «erkaklik» biologik belgilanmagan, balki ijtimoiy-madaniy konstruksiya — shu sababli u jamiyatdan jamiyatga va davrdan davrga o'zgarib turadi.

Jyudith Butlerning «Gender muammosi» (1990) asarida gender «performativ» — ya'ni doimiy qaytariluvchi harakatlar orqali quriladigan — hodisa sifatida tavsiflanadi.⁸ Butler nazariyasi bo'yicha, erkaklar «erkaklikni» har kuni o'z xatti-harakatlari, kiyimlari va nutqlari orqali «ijro etadi».

O'zbek tadqiqotchisi D. Mirzaevaning «O'zbek erkagi: an'ana va o'zgarish» (2020) maqolasida zamonaviy o'zbek erkak rollari empirik jihatdan o'rganiladi.⁹

⁵ Connell R. W. Masculinities. — Cambridge: Polity Press, 1995. — B. 76–81.

⁶ Connell R. W. Masculinities. — Cambridge: Polity Press, 1995. — B. 76–81.

⁷ Kimmel M. Manhood in America: A Cultural History. — New York: Free Press, 1996. — B. 10–30.

⁸ Butler J. Gender Trouble. — New York: Routledge, 1990. — B. 24–34.

⁹ Mirzayeva D. O'zbek erkagi: an'ana va o'zgarish. — O'zbekiston ijtimoiy fanlari, 2020. № 3. — B. 45–58.

Xalqaro mehnat tashkiloti (ILO) ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekistonda erkaklar mehnat migratsiyasi so'nggi yillarda keskin o'sib, bu hodisa oiladagi gender rollarga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda.¹⁰

Tadqiqot metodologiyasi

Birinchi usul — narrativ tahlil. O'zbek erkaklari bilan o'tkazilgan chuqur suhbatlarda ularning o'z hayot hikoyalari va gender rollari haqidagi narrativlari tahlil qilinadi.

Ikkinchi usul — etnografik kuzatish. Turli ijtimoiy muhitlarda — to'ylarda, ish joylarida, choyxonalarda — erkaklar xatti-harakati va o'zaro munosabatlari kuzatiladi.

Uchinchi usul — kontent tahlili. O'zbek media va ijtimoiy tarmoqlarida erkak obrazlarini tahlil qilish orqali gender normalarining ommaviy madaniyatdagi ko'rinishi o'rganiladi.

To'rtinchi usul — avlodlararo qiyos. Turli yoshdagi erkaklar — 60+, 40–60, 20–40, 18–25 — bilan suhbatlar o'tkazilib, gender rollarning avloddan avlodga qanday o'zgargani taqqoslanadi.

Beshinchi usul — migratsiya tadqiqoti. Rossiya va Qozog'istondagi o'zbek migrant erkaklarining gender rollarini ular oilalari bilan qiyoslab o'rganish migratsiyaning gender identitetga ta'sirini ko'rsatadi.

Tahlil va natijalar

1. An'anaviy o'zbek erkak roli: etnologik tavsif

O'zbek an'anaviy madaniyatida erkak uchun asosiy rollar aniq belgilangan. Birinchi va eng muhim rol — boquvchi (oilani moddiy jihatdan ta'minlovchi). O'zbek xalq maqolida «Erkak uyning ustuni» deyiladi — bu metafora erkakning oiladagi markaziy o'rnini ifodalaydi.

Ikkinchi muhim rol — himoyachi. Erkak nafaqat oilasini, balki mahallasini va vatanini himoya qilishi kerak. Bu rol xalq eposlarida — Alpomish, Go'ro'g'li — eng to'liq ifodalangan.

Uchinchi rol — jamoa vakili. Erkak mahalla to'ylarida, azalarida va yig'inlarida oilasini ifodalaydi.¹ Ayol uyda qolishi, erkak esa «tashqarida» — ommaviy sohada bo'lishi an'anaviy hisoblangan. Bu rollar taqsimoti o'zbek etnik identitetining muhim qismini tashkil etgan.

2. Migratsiya va maskulinlik inqirozi

So'nggi 20 yilda millionlab o'zbek erkagi mehnat migratsiyasiga ketdi. Bu hodisa an'anaviy gender rollarda paradoksal vaziyatni yuzaga keltirdi: bir

¹⁰ ILO. Labour Migration from Uzbekistan. — Geneva: ILO, 2021. — B. 12–28.

tomondan, migrant erkak oilasini boqqani uchun an'anaviy «boquvchi» rolini bajaradi; ikkinchi tomondan, u oilasidan uzoqda bo'lib, «himoyachi» va «ota» rollarini to'liq bajara olmaydi.

Migrant erkaklar oilalarida qolgan ayollar esa an'anaviy «erkak rollari»ni — qarorlar qabul qilish, moliyani boshqarish, bolalarga ota-vakillik qilish — o'z zimmasiga olishga majbur bo'ldi. Bu o'zgarish o'zbek oiladagi gender dinamikasini sezilarli darajada o'zgartirdi.

3. Yoshlar va yangi maskulinlik modellari

18–30 yosh oralig'idagi o'zbek erkak yoshlari global media va ijtimoiy tarmoqlar orqali yangi maskulinlik modellariga duch kelmoqda. K-drama va Golluvud seriallaridagi erkak qahramonlar, bloggerlar va «lifestyle influencer»lar — ularning barchasi an'anaviy o'zbek erkak ideali bilan farqlanadigan yangi modellarni taqdim etmoqda.

Connell nazariyasi nuqtai nazaridan o'zbek yoshlar orasida «hegemon maskulinlik» modeli o'zgarish bosimiga uchramoqda. Hissiyotlarini ifodalay oladigan, uy ishlarida ishtiroq etadigan, farzand tarbiyasida faol bo'ladigan erkak — bu zamonaviy o'zbek yoshlarining bir qismi uchun yangi ideal.

4. An'ana va zamonaviylik o'rtasidagi muros

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'pchilik zamonaviy o'zbek erkagi an'anaviy va zamonaviy rollarni kombinatsiya qilish yo'lini izlamoqda. U bir tomondan oila moddiy ta'minotchisi bo'lishni — bu an'anaviy rol — zarur deb biladi; ikkinchi tomondan, bolalar tarbiyasida faol ishtiroq etishni, emotsional qo'llab-quvvatlashni ham muhim deb hisoblaydi.

Bu «gibrid maskulinlik» o'zbek etnik identitetining globallashtirish sharoitida moslashuvini ifodalaydi. Erkaklar an'anaviy etnik normalarni saqlab qolgan holda, zamonaviy hayot talablariga javob beruvchi yangi rollar modelini qurishga harakat qilmoqda.

Xulosa

Zamonaviy o'zbek erkagining gender identiteti an'anaviy etnik rollar va zamonaviy global ta'sirlar o'rtasidagi murakkab muloqot natijasida shakllanmoqda. Connell, Kimmel va Butler nazariyalari bu jarayonni tushuntirish uchun samarali vositalar beradi. Migratsiya, urbanizatsiya va raqamli muhit ta'sirida o'zbek erkak rollari o'zgarmiqda — biroq bu o'zgarish an'anaviy etnik normalarni to'liq rad etish emas, balki ularni yangi sharoitga moslashtirishni ifodalaydi. Etnik identitet va gender identitetning o'zaro bog'liqligi o'zbek jamiyatini o'rganishda yangi va istiqbolli tadqiqot yo'nalishini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Butler J. Gender Trouble. — New York: Routledge, 1990.
2. Connell R. W. Masculinities. — Cambridge: Polity Press, 1995.
3. Geertz C. The Interpretation of Cultures. — New York: Basic Books, 1973.
4. ILO. Labour Migration from Uzbekistan. — Geneva: ILO, 2021.
5. Kimmel M. Manhood in America: A Cultural History. — New York: Free Press, 1996.
6. Mirzayeva D. O'zbek erkagi: an'ana va o'zgarish. — O'zbekiston ijtimoiy fanlari, 2020. № 3.
7. Smith A. D. The Ethnic Origins of Nations. — Oxford: Blackwell, 1986.
8. Volkov G. N. Etnopedagogika. — Moskva: Prosveshcheniye, 1999.